

DOI 10.31558/2519-2949.2025.1.10

УДК 94(73):323.2:327"1986/1987"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1524-9915>

Войтович О. І., Одеський національного університету імені І.І. Мечникова

ПРИЧИНИ «ІРАНГЕЙТУ» ХХ СТОЛІТТЯ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ЙОГО УРОКІВ ДЛЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Досліджується внутрішньополітичний розвиток і зовнішня політика США в один із гострих періодів президентства Р. Рейгана. Метою статті є висвітлення політичної кризи 1986–1987 рр. в Сполучених Штатах, відомої під назвами «Іран–контрас» та «Ірангейт». При цьому автором, покладаючись на аналіз мемуарної літератури як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались завдання: проаналізувати розвиток політичної кризи і зробити порівняльний аналіз поглядів на проблему учасників і сучасників подій. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано порівняльно-історичний та системний методи, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки. Ключовим в афері «Іран–контрас», на думку автора, було наступне - починаючи з 1950-х років, Сполучені Штати бажали доступної для себе нафти близькосхідного регіону. Забезпечення американської економіки доступною для неї нафтою близькосхідного регіону залишатиметься імперативом діяльності наступних адміністрацій. Благі бажання президента Р. Рейгана покінчити з практикою взяття терористами в заручники співвітчизників мало широку підтримку серед американських громадян. Але реалізовувалось воно в умовах політичного життя, коли мало місце жорстке протистояння виконавчої і законодавчої гілок влади, в умовах відомчої боротьби за вплив на президента, а ключові діючі особи та їх оточення, яке отримало необмежену владу, не хestували принципом: мета виправдовує засоби, що врешті-решт вилилось в політичну кризу. Разом з тим політична криза середини 1980-х років була породженням курсу американського керівництва на відновлення домінуючих позицій країни в зоні Перської затоки та в цілому політики посилення глобального лідерства Сполучених Штатів. Правлячі кола країни не вважали недоречним використання незаконних засобів для захисту своїх економічних і реалізації стратегічних інтересів, як вони їх розуміли.

Ключові слова: «Іран–контрас», політична криза, політичне життя, політичний скандал, влада, стратегічні інтереси, економічні інтереси, політика, лідерство, ЗМІ, тероризм, заручники, переговори.

Постановка проблеми. З перших днів перебування у Білому домі президент Р. Рейган, який виправдовував всіх правих диктаторів Латинської Америки, став ініціатором підтримки контрреволюційних сил в Нікарагуа. Він помилково порівнював контрреволюціонерів з борцями за незалежність США, у той час, як американські журналісти, за його словами, «не бажали змальовувати «контрас» у позитивному світлі» [14, р. 477, 480]. Віце-президент, а потім і президент Дж. Буш згадував, що президента у цьому питанні не підтримували і американські законодавці [3, р. 135]. Більшість Конгресу на чолі зі спікером Т. О'Нілом, яка належала Демократичній партії, борючись з президентом-республіканцем, упродовж 1984–1986 рр. посилювала кампанію проти «контрас», позбавляючи їх всього життєво необхідного [14, р. 483–484].

5 жовтня 1986 р. сандіністи – революційні сили Нікарагуа – знищили у повітряному просторі країни літак з військовими припасами. Американець з літака, який вижив, зізнався, що він працював на ЦРУ США, яке таємно здійснювало допомогу нікарагуанським «контрас» [6, р. 179]. Ця подія стала початком скандалу «Іран–контрас», який публічно розгорівся у листопаді того ж року.

Метою статті є висвітлення політичної кризи 1986–1987 рр. в Сполучених Штатах, відомої під назвами «Іран–контрас» та «Ірангейт». При цьому автором, покладаючись на аналіз мемуарної літератури як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались завдання: проаналізувати розвиток політичної кризи і зробити порівняльний аналіз поглядів на проблему учасників і сучасників подій.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано порівняльно-

історичний та системний методи, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки.

Результати. В день інаугурації Р. Рейгана 20 січня 1981 р. іранська сторона звільнила американських громадян, яких вона захопила у якості заручників після повалення проамериканського шахського режиму. «Утримування американських заручників, – згадував Дж. Картер, – затьмарювало моє власне життя й життя американського народу з 4 листопада 1979 року» [4, р. 6]. Для американців і особисто для Рейгана ця проблема залишалась актуальною, оскільки не раз їх співвітчизники брались в заручники на Близькому Сході тамтешніми екстремістськими угрупованнями. Не дивлячись на те, що Сполучені Штати мали потужні збройні сили і розвідку, американський президент, за словами Рейгана, залишався безсилим у випадку, коли потрібно було «найти й звільнити американського громадянина, якого утримують у полоні далеко від Америки» [14, р. 491].

Влітку–восени 1986 р. декілька американських заручників було звільнено. А 4 листопада у бейрутському журналі «Al Shīraa» з'явився матеріал, в якому йшлося про те, що американська сторона поставляла сучасну зброю і військово обладнання іранській на десятки мільйонів доларів в обмін на звільнення нею заручників [9, р. 510]. Цей факт, оскільки він став відомий світовій громадськості, сприяв розгортанню «Ірангейту». Також стало відомо, що у вересні того ж року Тегеран таємно відвідав, як приватна особа, направлений Білим домом, колишній радник президента з національної безпеки Р. Макфарлейн у супроводі декількох співробітників РНБ, серед яких був і О. Норт [17, р. 784]. А раніше, у травні, Макфарлейн перебував у Бейруті [14, р. 527]. Американські ЗМІ звинувачували Рейгана не тільки в тому, що він продавав зброю іранцям в обмін на заручників, а ще й у нібито ведені справ безпосередньо з лідером Ірану аятолою Хомейні [14, р. 527]. Про ці події державний секретар у 1982–1989 рр. Дж. Шульц згадував: «В чотирьох великих битвах між серединою 1985 та осінню 1986 року я боровся, щоб зупинити таку угоду, і кожного разу я відчував, або був упевнений, що моя точка зору перемогла. Але ця змія так і не померла, скільки б я її не кремсав» [17, р. 784].

Спогади учасників і сучасників «Ірангейту» дають можливість розібратись у справі багатій сенсаціями і, яка одразу ж обросла фантазіями. Однозначно, що внутрішньополітичне життя у Сполучених Штатах різко загострилось. «Це був 1987 рік, – згадував У. Мондейл, віце-президент у 1977–1981 рр. – Рональд Рейган, популярний президент під час першого терміну, забрався у болото «Іран–контрас» і з усіх сил намагався повернути довіру американського народу» [11, р. 1]. А. Хейг, державний секретар у 1981–1982 рр., назвав кризу «Іран–контрас» «самою руйнівною подією» президентства Рейгана [7, р. 548]. Події осені 1986 р., які вразили країну та світ і мали величезний потенціал, здатний зруйнувати президентство Рейгана, держсекретар Дж. Шульц порівняв з «уотергейтським скандалом» [17, р. 783]. Керівник апарату Білого дому у 1981–1985 і міністр фінансів у 1985–1988 рр. Дж. Бейкер писав, що цей скандал «потряс адміністрацію» президента, паралізував її і «завдав шкоди нашій країні, як в середині країни, так і за її межами» [1, р. 202–203]. Д. Куйел, віце-президент у 1989–1993 рр., згадував, що восени 1986 р. адміністрація Рейгана–Буша «опинилась у такій гарячій воді через «іран–контрас», що у нього – сенатора – виникла спокуса балотуватись на посаду президента країни у 1988 році [13, р. 18]. Р. Гейтс, співробітник ЦРУ, а у 1991–1993 рр. його директор, назвав події листопада 1986 р. «катастрофою». Скандал «Іран–контрас», на його думку, «ледь не зруйнував адміністрацію Рейгана і зірвав моє призначення на посаду директора центральної розвідки на початку 1987 року» [6, р. 179, 327]. К. Райс, радник президентів у 1989–1993 і 2001–2005 рр., а у 2005–2009 рр. держсекретар США, писала що справа «Іран–контрас» мала «катастрофічні наслідки», які «ледь не позбавили Рейгана президентства» [15, р. 15].

У перші дні скандалу Білий дім не дав публічно чіткої відповіді на питання, як це сталось. Один з провідних конгресменів-республіканців Р. Чейні згадував атмосферу Білого дому, коли він прибув туди з керівництвом Конгресу 12 листопада 1986 р., що «ось-ось спалахне криза» [5, р. 143]. Радник президента з національної безпеки Дж. Пойндекстер повідомив їх, що це була таємна ініціатива адміністрації з метою встановити робочий контакт з поміркованими силами в Ірані, припинити терор і звільнити американських заручників [5, р. 143]. На зустрічі виступив Рейган, заявивши (і в цьому він залишався переконаним до кінця), що діяв в межах закону і своїх президентських повноважень. Він жалкував, що йому не вдалось переконати в цьому американських громадян [14, р. 532]. Ще він поділився мотивами такої ініціативи. Рейган вважав відновлення дружніх відносин з Іраном – «цією стратегічно важливою країною» дуже привабливим, оскільки воно давало б американцям можливість вести боротьбу з радянською стороною з території Ірану, як це було за часів шаха. «Ми хотіли гарантувати, – писав він у спогадах, – що наступний уряд в Тегерані буде поміркованим і

дружелюбним» [14, р. 504].

Офіційне роз'яснення, зроблене Білим домом, не задовольнило законодавців. В діяльності адміністрації вони вбачали порушення чинного законодавства і взагалі намагалась представити справу як другий «уотергейтський скандал» [5, р. 144]. «Звільнення заручників, – згадував Р. Чейні, – безумовно, було гарною справою, але мені було зрозуміло, що ця ініціатива непродумана» [5, р. 143]. За його словами, вона порушувала ембарго на постачання зброї, яке Сполучені Штати ввели проти Ірану і дотримування якого вони вимагали від інших країн, а також підірвала тверду політику Америки проти ведення переговорів із терористами. Конгрес не повідомили про операцію, як належало б [5, р. 143]. Незадоволений роз'ясненнями був і державний секретар Дж. Шульц. Він вважав, що «президент у великій біді» [17, р. 818]. Публічна заява глави держави про справу по національному телебаченню 13 листопада не викликала довіри. «Те, що Рейган сказав американському народу, – писав Шульц, – було правдою для нього (Рейгана. – О.В.), хоча й не було реальністю» [17, р. 819]. Перед собою держсекретар поставив завдання боротись за те, щоб «вернути президентство Рейгана на шлях істинний», а якщо не зможе – то подасть у відставку [17, р. 820]. Різко висловились про іранську операцію й колишні президенти Дж. Форд і Дж. Картер [17, р. 824].

Ситуація погіршилась наприкінці листопада 1986 р., коли генеральний прокурор Е. Міз повідомив спочатку президента, а потім і на прес-конференції, що прибуток від продажу зброї перенаправлявся через приватні банки нікарагуанським «контрас». Свого часу Конгрес Сполучених Штатів здійснив заходи (поправка Боланда), що не дозволяли президенту проведення політики підтримки збройної опозиції в Нікарагуа. Звістка від Міза, за словами Рейгана, була шоком. Виявилось, згадував він, що «Олівер Норт, працюючи з іранцями над звільненням заручників, передав частину коштів, отриманих від них за зброю, на підтримку борців за свободу Нікарагуа, і що Пойндекстер знав про це» [14, р. 530]. Генерал К. Пауелл, який був причетний до передачі зброї ЦРУ, писав, що він сам, ні президент, ні уряд, ні Конгрес не знали про таку «диверсію» Пойндекстера–Норта [12, р. 329]. Рейган визнав все, що сталося, як помилку [1, р. 204].

2 грудня президент провів зустріч з керівництвом Республіканської партії і запевнив, що йому нічого не було відомо про перенаправлення коштів «контрас», а потім заявив про це у телевізійному виступі. Він був готовий вітати призначення спеціального прокурора й підтримав розслідування Конгресом цієї справи. Наступного дня Рейган ще раз зустрівся з республіканським керівництвом в Овальному кабінеті. Президент підкреслив, що адміністрація не обмінювала зброю на заручників; терористи, які брали людей в неволю, нічого не отримали. Він пояснив, що зброю отримали помірковані іранці, які в свою чергу допомогли переконати терористів звільнити заручників. Про те, що кошти від продажу зброї перенаправлялись «контрас» президент не знав [5, р. 144]. У спогадах він писав, що з самого початку існування програми таємних операцій у Центральній Америці, він наполягав, щоб підтримка «контрас», створених ЦРУ, не виходила за межі законності і був переконаний у тому, що його підлеглі суворо дотримуються цього [14, р. 477, 485].

Невдовзі було відправлено у відставку Дж. Пойндекстера та звільнено О. Норта і створено президентську комісію з розслідування справи «Іран–контрас» на чолі із сенатором Дж. Тауером. А на початку січня 1987 р. Сенат і Палата представників Конгресу США офіційно створили слідчі комітети зі справи.

Мемуаристика тою чи іншою мірою сприяє аналізу причини скандалу. Окрім політичних поглядів президента, варто звернути увагу на компетентність Р. Рейгана, як президента, його стиль керівництва та фізичний стан, на його відносини з підлеглими і навпаки: їхнє ставлення до нього. Президент Дж. Картер, якого приваблювали деталі справ і були для нього обов'язковими, згадував свого наступника, як неука. Він був вражений і стурбований тим, що запрошений для обговорення ключових питань, обраний президент Рейган нічого не запитував, не коментував і не записував, а під кінець зустрічі попросив лише зробити копію з малозрозумілих для нього поміток Картера для бесіди [4, р. 586–588]. Про стиль роботи Р. Рейгана й прийняття рішень М. Тетчер писала, як про «явно відсторонений і приблизний», який принципово відрізнявся від її власного. «Він роздавав ясні загальні вказівки своїй адміністрації, – згадувала вона, – й очікував від своїх підлеглих їх виконання з усіма деталями» [19, р. 157]. Радник президента з національної безпеки у 1987–1989 рр. К. Пауелл зазначав, що президент Рейган «не любив вставати між впливовими членами свого кабінету й робити важкий вибір» [12, р. 332]. Про свої перші дні роботи в РНБ під началом Ф. Карлуччі Пауелл писав: «Пасивний стиль управління президента ліг на нас важким тягарем», а після отримання ними чергового завдання Карлуччі простогнав: «Боже мій, ми не підписувались на управління цією країною» [12, р. 334]. Пасивність президента певною мірою була пов'язана зі станом його здоров'я:

президент переніс тоді операцію. Втім, як згадував Дж. Бейкер, вже з 1985 р. ходили чутки, що у президента проявились симптоми ранньої стадії хвороби Альцгеймера, а у 1994 р. Рейган заявив, що він хворіє на нею [1, р. 234].

Аналіз спогадів свідчить, що сам президент створив умови, в яких його найближче оточення отримало необмежену владу, яка вийшла за межі його уваги. Дж. Шульц писав, що співробітники РНБ, апарат Білого дому в цілому поведився «пихато і незалежно», у тому числі щодо Держдепартаменту і особисто до нього, у той час, як «власний статус РНБ падав» [17, р. 826]. Байдужість Рейгана і брак політичного досвіду відкрили шлях інтригам з боку підлеглих, які намагались нав'язувати йому свою волю, за що вони й боролись між собою. Але, як з'ясувалось, всі вони поділяли пристрасть до таємних операцій. К. Пауелл зазначав, що довіра президента тим, хто на нього працював і делегування ним повноважень їм, в основному спрацьовували, але й було наражали на неприємності, про що свідчить «Іран-контрас» [12, р. 176]. Дж. Бейкер згадував, що Рейган був «дуже сентиментальною людиною», тому погодився на «гамбіт «зброя в обмін на заручників» і натякнув йому, що якби Бейкер був радником президента з національної безпеки, а не Макфарлейн і Пойндекстер, скандалу і не було б [1, р. 202].

Р. Рейган визнавав свою відповідальність за дії підлеглих, але вважав, що президент не в силах здійснювати щільний контроль за ними всіма, оскільки був зайнятий безліччю проблем поза межами, наприклад, Центральної Америки. Завдання президента, писав він, окреслити головні напрямки політики і підібрати здібних людей здатних втілити її в життя. І він не мав часу занурюватись в деталі діяльності співробітників РНБ, тому, на жаль, не обходилося без накладок [14, р. 487].

На думку К. Райс, причиною політичної кризи «Іран-контрас» було те, що Рада національної безпеки по суті перетворилась на самостійний центр влади, а її співробітники взяли на себе завдання розробляти, а потім втілювати політику, «яку багато хто вважав у кращому випадку ризикованою і, ймовірно, незаконною» [15, р. 14–15]. Ще раніше аналогічну думку висловив К. Пауелл. Він писав, що «під керівництвом Макфарлейна, Пойндекстера, Норта і компанії РНБ з'їхала з рейок», і це стало можливим тому, що вони працювали на президента, якого не цікавили деталі реалізації завдань з визволення заручників і надання допомоги «контрас» [12, р. 332]. Його висновок: «РНБ заповнила вакуум влади і стала власним Міністерством оборони, яке вело невеликі війни, своїм Держдепартаментом, який здійснював свою власну таємну дипломатію і своїм власним ЦРУ, яке здійснювало таємні операції. Результатом стало фіаско «Іран-контрас» [12, р. 333]. На думку Г. Кіссінджера, радника президентів Р. Ніксона і Дж. Форда з національної безпеки і держсекретаря, цей випадок доводить, що іншого результату і не могло бути, коли оперативний контроль попадає в руки «романтиків», а не «стратегів» [10, р. 342]. Після провалу «Іран-контрас» Р. Гейтс вважав втручання РНБ в оперативні питання «анафемою» [6, р. 422]. Сам Р. Рейган намагався виправдовувати Р. Макфарлейна, Дж. Пойндекстера, директора ЦРУ У. Кейсі і О. Норта. Вони діяли так, писав він, бо знали його позитивне ставлення до «контрас» і були переконані в необхідності надання їм допомоги, а ще тому, що президента дратувала негативна позиція Конгресу щодо «контрас», а відтак діяли таємно навіть від самого президента [14, р. 486–487].

Р. Рейган високо цинив У. Кейсі на посаді директора ЦРУ, і зроблене ним для відродження американської розвідки, яка, за його словами, була однією з кращих у світі [14, р. 486]. Але Кейсі і кероване ним управління не завжди залишались на висоті. А. Хейг згадував, що у 1981 р. Кейсі виклав йому – державному секретарю – ідею таємних операцій проти Нікарагуа з метою повалення існуючого там режиму. Але Хейг не підтримав його, оскільки вважав, що цю проблему можна було вирішити лише у контексті відкритої боротьби з радянською зовнішньою політикою в Західній півкулі. «Очевидно, – писав колишній держсекретар, – що мої поради не взяли гору, і зв'язок продажу зброї Ірану зі спрагою таємної операції з фінансування породив справу «Іран-контрас» [7, р. 549–550]. Дж. Тенет, директор ЦРУ у 1997–2004 рр., писав, що співробітники управління, відповідальні за Іран, не розглядали іранського посередника з купівлі зброї Манучера Горбаніфара, який вийшов на таємний контакт з Олівером Нортом, як «шахрая і фальсифікатора» [18, р. 311]. Дж. Шульц припустив, що ЦРУ відіграло назад і в аналітичних матеріалах, зроблених в листопаді 1986 р., довело, що у поміркованих іранців, навіть у гіпотетичній боротьбі за владу в Ірані, не було ніякого шансу на успіх. «Ось вам і заличання до поміркованих іранських політиків», – такий сумний висновок зробив держсекретар [17, р. 824]. А міністр оборони К. Уайнбергер сказав з цього приводу, що „єдині помірковані в Ірані знаходяться на кладовищі» [12, р. 305]. З розгоранням «Ірангейту», у якому Кейсі, як видно, був замішаний, він почав здавати фізично і в січні 1987 р. пішов у відставку. Співробітник, а у 2013–2017 рр. директор ЦРУ Дж. Бреннан спостерігав Кейсі наприкінці жовтня 1986 р., коли

доповідав свою оцінку становища в арабських країнах Перської затоки, які він відвідав у серпні того ж року. Кейсі «виглядав дуже старим і втомленим, – писав Бреннан. – Мені було важко його зрозуміти, коли він говорив... Його коментарі, які я зміг відрізнити, свідчили, що його розум усе ще був гострим, і що він засвоїв мої аналітичні висновки оцінки. Я був схвилюваний, коли він назвав у своїх висновках оцінку «гарно написаною» і «реалістичною». У всякому разі, я думаю, що він так сказав» [2, р. 80].

26 лютого 1987 р. комісія Тауера оприлюднила свій звіт зі справи «Іран-контрас», в якому президент був зображений розгубленим і необізнаним, а його стиль управління невтручанням був причиною того, що він не знав, що коїлось під час його власного президентства [12, р. 335]. Р. Рейган писав, що лише після розслідування комісії Тауера він узнав, що деякі співробітники РНБ без його відому зробили кроки назустріч «контрас», які виходили за межі дозволеного [14, р. 485]. Потім він був змушений визнати факти незаконних дій ЦРУ на чолі з Кейсі щодо Нікарагуа [14, р. 486].

Справі «Іран-контрас» передували наступні події і рішення. У 1985 р., в умовах ембарго на постачання озброєння Ірану, Тегеран таємно запросив у уряду США зброї [1, р. 202]. Р. Макфарлейн, який за словами К. Пауелла, «претендував на безсмертя Кіссінджера» [12, р. 305], запросив у президента Р. Рейгана повноважень на переговори з іранцями, аргументуючи тим, що це покращить відносини з Іраном і, можливо, сприятиме звільненню американських заручників у Лівані, на який Іран мав вплив [1, р. 202]. Макфарлейн виклав президенту варіант звільнення американських заручників через угоду між Ізраїлем та поміркованими іранцями, як щось таке, що не мало прямого відношення до Сполучених Штатів, хоча США повинні будуть відмінити заборону на перепродаж американської зброї Ірану. За свідченням Рейгана, він відповів на цю пропозицію категоричною відмовою, оскільки Сполучені Штати не співробітничать з країнами, які підтримують тероризм [14, р. 505–506].

У цій справі Ізраїль мав свій інтерес. А. Хейг назвав його «неоднозначним». Виходячи з того, що відносини між персами і євреями були напруженими з давніх часів і такими залишались за часів Хомейні, ізраїльський уряд, допомагаючи Ірану (він це робив таємно за часів шаха), отримував можливість захистити іранських євреїв і тому був зацікавлений у позитивній відповіді американської сторони [7, р. 551].

Президент Р. Рейган погодився після того, як отримав запевнення з боку Ізраїлю про надійність іранських партнерів. «Але я висунув одну умову, – згадував він, – щоб помірковані іранці використали свій вплив на «Хезболла» і добилась звільнення наших заручників» [14, р. 506–507]. Президент «широко вірив», писав Дж. Бейкер, що співробітництво з поміркованими іранцями позитивно вплине на політику Ірану після смерті Хомейні. У Кейсі думав так само [1, р. 202].

17 червня 1985 р. засекречений проект Директиви про національну безпеку і оборону під назвою «Політика США щодо Ірану», був направлений Дж. Шульцу і К. Уайнбергеру. В ньому пропонувалось розпочати діалог з Іраном, який включав відправку американської зброї іранському уряду. К. Пауелл згадував, що документ «викликав приголомшливе враження» [12, р. 304–305]. Дж. Шульц і К. Уайнбергер, які нечасто погоджувались один з одним, дали різко негативну відповідь. Шульц був переконаний, що питання, таким чином, закрилось [17, р. 793–794]. Але на початку серпня Макфарлейн у присутності президента і держсекретаря знову торкнувся теми постачання зброї Ірану в обмін на заручників. «Я також рішуче доводив президенту і Макфарлейну, – згадував Шульц, – що продаж зброї Ірану буде серйозною помилкою і що обговорення цієї можливості слід припинити» [17, р. 796]. Дж. Бейкер потім напише, що президент врешті-решт погодився, «сентименти взяли гору на здоровим глуздом», і Макфарлейн отримав дозвіл на переговори з іранцями [1, р. 203]. Під час американо-радянської зустрічі на найвищому рівні у Женеві 19–21 листопада 1985 р. Дж. Шульц узнав від Макфарлейна про можливість операції і, що вона узгоджена з президентом! Він був розгніваний і не мав можливості вплинути на її припинення [17, р. 797–798]. Але операція провалилась.

4 грудня 1985 р. Р. Макфарлейн пішов у відставку, а 5 грудня радником президента з національної безпеки був призначений Дж. Пойндекстер.

7 грудня 1985 р. у Білому домі відбулась нарада з питання продажу зброї Ірану в обмін на заручників за участю Р. Рейгана, Дж. Шульца, К. Уайнбергера, Дж. Пойндекстера, Д. Рігана, Р. Макфарлейна і Дж. Макмахона з ЦРУ. Президент доводив, що через Ізраїль, якому Сполучені Штати не безкоштовно відшкодують продану ним Ірану зброю, вона «потрапить тим, хто хоче змінити режим в Ірані» і покращити відносини з Америкою. З надходженням зброї – звільнятимуться і заручники [14, р. 510]. Уайнбергер і Шульц виступили проти такої угоди, оскільки Конгрес забороняв продаж зброї

Ірану чи будь-якій іншій країні з метою перепродажу її Ірану. Держсекретар також вважав, що Сполучені Штати порушують власний принцип відмови від заохочення тероризму. І президент вирішив зачекати [14, р. 512–513]. «У мене виникло таке відчуття, – згадував цю нараду Шульц, – що точка зору, яку відстоювали Кеп (Уайнбергер. – О.В.) і я, перемогла» [17, р. 799]. Але президент не хотів відступати [17, р. 800].

Шульц писав, що після наради, упродовж місяця, він нічого не чув про контакти з Іраном. А 7 січня 1986 р. його раптово викликали на зустріч з президентом в Овальному кабінеті Білого дому з цього питання. Присутніми були всі ключові гравці: Дж. Буш, Д. Ріган, К. Уайнбергер, У. Кейсі, Е. Міз і Дж. Пойндекстер. Шульц знову доводив свою точку зору, але у нього виникло відчуття, що він і Уайнбергер ізольовані. «У мене було тривожне, жакливе відчуття, – згадував держсекретар, – що зустріч була не справжньою, що все «заранню приготовлено». У мене було відчуття, що рішення вже давно прийнято» [17, р. 803]. А через рік, за його словами, він узнав, що рішення дійсно було прийнято 6 січня 1986 р. [17, р. 803]. Президент підписав, підготовлений Пойндекстером документ про таємний продаж Ірану зброї, як такий, що відповідає інтересам США, не сповістивши відповідні комітети Конгресу. Таким чином, продаж був поза законом тим більше, що кошти від нього перенаправлялись «контрас», а відповідальні учасники цієї угоди до того ж давали Конгресу неправдиві свідчення [17, р. 803; 12, р. 311].

Р. Рейган писав після 7 січня 1986 р., що він не розглядав цю операцію як обмін зброї на заручників, і що він не міг дозволити собі проігнорувати шанс звільнити заручників. У разі провалу угоди він був готовий нести відповідальність [14, р. 516–517]. А ще він наголошував, що продана зброя не потрапляла терористам, що утримували американських заручників [14, р. 523]. Іншої думки був Дж. Бейкер. Він писав, що небезпечна зброя потрапила до рук спонсорів терористів, підвищила ринкову ціну заручників, і аргументи на користь допомоги „контрас” від цього не зміцніли, а послабшали [1, р. 203].

А потім були збитий сандіністами літак і публікація в журналі «Al Shiraа».

5 травня 1987 р. розпочались слухання в Конгресі США зі справи «Іран–контрас», які більше нагадували традиційну боротьбу між Демократичною і Республіканською партіями у законодавчому органі влади і боротьбу між Капітолійським пагорбом і Білим домом за вплив на зовнішню політику США.

Однак ключовим в афері «Іран–контрас», на наш погляд, було наступне. Починаючи з 1950-х років, Сполучені Штати бажали доступної для себе нафти близькосхідного регіону. С. Венс, держсекретар у 1977–1980 рр., писав, що попередніми адміністраціями, зокрема Ніксона і Форда, а також, певною мірою, – Картера «Іран розглядався, як головна сила стабільності в багатій нафтою Перській затоці»; його військова могутність забезпечувала країнам Заходу доступ до нафти, а вплив в ОПЕК робив Іран «важливим для американської економіки» [20, р. 314].

Забезпечення американської економіки доступною для неї нафтою близькосхідного регіону залишатиметься імперативом діяльності наступних адміністрацій. Так, адміністрація Рейгана деякий час таємно підтримувала в ірано-іракській війні 1980–1988 рр. обидві воюючі сторони. Співробітник ЦРУ Р. Гейтс назвав такий підхід «безжально реалістичним» [6, р. 178]. А через те, що Іран, за оцінкою Сполучених Штатів, підтримував міжнародний тероризм, вони в останні два роки адміністрації Рейгана протистояли йому [6, р. 178–179]. У Вашингтоні не були зацікавлені у перемозі Тегерану, оскільки, за оцінкою співробітника ЦРУ Дж. Бреннана (наприкінці серпня 1986 р. він відвідав Багдад та інші арабські столиці), це «зміцнить сили ісламського фундаменталізму» і «імовірно вплине на надійний потік нафти з Перської затоки» [2, р. 79–80]. І хоча спеціальний посол президента Рейгана Д. Рамсфельд заперечуватиме, що під час його зустрічі з С. Хусейном наприкінці грудня 1983 р. у Багдаді не було укладено ніякої таємної нафтової угоди, про що говорилось в політичних «плітках», однак питання про нафту все-таки обговорювалось [16, р. 3, 7]. З точки зору його однодумця і давнього соратника Р. Чейні, міністра оборони у 1989–1993 і віце-президента у 2001–2009 рр., регіон Перської затоки, через нафту, ніколи не втрачав стратегічного значення для США [5, р. 181]. А тому, як здається, не було щирим занепокоєння Д. Рамсфельда, міністра оборони США у 2001–2006 рр., що після «звільнення Іраку» у 2003 р. від режиму С. Хусейна «люди у всьому мусульманському світі повірять, що Сполучені Штати намагаються встановити окупацію колоніального типу з метою захопити іракську нафту» чи вкрасти її [16, р. 493, 676].

Щодо постачання зброї «контрас». Дж. Буш писав, що адміністрація президента Рейгана розглядала будь-які вибори в Латинській Америці (і особливо перемогу там лівих сил) виключно «крізь призму американо-радянського суперництва й побоювань розповсюдження впливу чи

оточення» [3, р. xi]. Сам Рейган розцінював свою діяльність як «рішучу протидію втручанням європейських націй у справи американських континентів», тобто як реалізацію «доктрини Монро» 1823 року [14, р. 471]. Варто зазначити, що дух доктрини вже давно відрізнявся від її букви на користь США. За словами Рейгана, «Радянський Союз двічі порушив «доктрину Монро» і залишився безкарним: спочатку на Кубі, потім в Нікарагуа» [14, р. 471]. Він намагався покласти цьому кінець. Рейган неодноразово закликав усунути уряд Ф. Кастро на Кубі і завжди вважав, що Дж. Кеннеді зробив «трагічну помилку», коли залишив «кубинських борців за свободу під час їх вторгнення в затоку Свиней у 1961 році» [14, р. 472]. Сам Рейган не бажав припуститись такої «трагічної помилки», тому у жовтні 1983 р. за його наказом американські війська висадились в Гренаді з метою «врегулювати» політичну кризу в країні. На думку президента, ситуація, що склалась на острові, могла б створити «загрозу» безпеці Сполучених Штатів. А от на думку британського лейбориста Д. Хілі, Рейган просто «використав вторгнення в Гренаду, щоб очистити Америку від травм, нанесених В'єтнамом» [8, р. 495].

Висновки. Політична криза середини 1980-х років була породженням курсу американського керівництва на відновлення домінуючих позицій країни в зоні Перської затоки та в цілому політики посилення глобального лідерства Сполучених Штатів. Правлячі кола країни не вважали недоречним використання незаконних засобів для захисту своїх економічних і реалізації стратегічних інтересів, як вони їх розуміли. Причини й уроки «ірангейту» залишаються актуальними і для сучасної Америки.

Бібліографічний список/ References:

1. Baker III J.A. with St. Fiffer. "Work Hard, Study... and Keep Out of Politics!" Adventures and Lessons from an Unexpected Public Life. New York: G.P. Putnam's Sons, 2006. xvii, 460 p.
2. Brennan J.O. Undaunted: My Fight Against America's Enemies, at Home and Abroad. New York: Celadon Books, 2020. xii, 446 p.
3. Bush G. and B. Scowcroft. A World Transformed. New York: Vintage Books, 2011. xviii, 590 p.
4. Carter J. Keeping Faith: Memoirs of a President. Fayetteville: The University of Arkansas Press, 1995. xiv, 633 p.
5. Cheney D. with L. Cheney. In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 2012. 565 p.
6. Gates R.M. Duty: Memoirs of a Secretary at War. New York: Alfred A. Knopf, 2014. x, 618 p.
7. Haig A.M. with Ch. McCarry. Inner Circles: How America Changed the World: A Memoir. New York: Warner Books, 1992. x, 610 p.
8. Healey D. The Time of My Life. London: Michael Joseph, 1989. xiv, 607 p.
9. Howe G. Conflict of Loyalty. London: Macmillan, 1994. xiii, 736 p.
10. Kissinger H. Years of Renewal. New York: Simon & Schuster, 1999. 1151 p.
11. Mondale W.F. with D. Hage. The Good Fight: A Life in Liberal Politics. New York: Scribner, 2010. vii, 375 p.
12. Powell C.L. with J.E. Persico. My American Journey. New York: Random House, 1995. x, 643 p.
13. Quayle D. Standing Firm: A Vice-Presidential Memoir. New York: HarperCollins Publishers, 1994. xiv, 402 p.
14. Reagan R. An American Life. London: Hutchinson, 1990. 748 p.
15. Rice C. No Higher Honour. A Memoir of My Years in Washington. London: Simon & Schuster, 2011. xvii, 766 p.
16. Rumsfeld D. Known and Unknown. A Memoir. New York: Penguin Group, 2012. xviii, 813 p.
17. Shultz G.P. Turmoil and Triumph: My Years at Secretary of State. New York: Scribners, 1993. xiii, 1184 p.
18. Tenet G. with B. Harlow. At the Center of the Storm: My Years at the CIA. London: HarperCollins Publishers, 2007. xxii, 549 p.
19. Thatcher M. The Downing Street Years. London: HarperCollins Publishers, 1993. xiv, 914 p.
20. Vance C. Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy. New York: Simon & Schuster, 1983. 541 p.

Voytovych O. The causes of the 20th century «Irangate» and the relevance of its lessons for the foreign policy strategy of the United States of America

The article examines the domestic political development and foreign policy of the United States during one of the acute periods of the presidency of R. Reagan. The purpose of the article is to highlight the political crisis of 1986–1987 in the United States, known as «Iran-Contra» and «Irangate». At the same time, the author, relying on the analysis of memoir literature as the main and unique source of research, solved the following tasks: to analyze the development of the political crisis and to make a comparative analysis of the views on the problem of the participants and contemporaries of the events. To achieve the

set goal and solve the tasks, comparative-historical and systemic methods were used, which allow for objective coverage of the subject of scientific development. The key to the Iran-Contra affair, according to the author, was this: starting in the 1950s, the United States wanted accessible Middle Eastern oil. Securing the American economy with accessible Middle Eastern oil will remain an imperative for subsequent administrations. The good desire of President R. Reagan to put an end to the practice of taking compatriots hostage by terrorists had wide support among American citizens. But it was implemented in the conditions of political life, when there was a fierce confrontation between the executive and legislative branches of power, in the conditions of departmental struggle for influence on the president, and key figures and their entourage, who received unlimited power, did not neglect the principle: the end justifies the means, which ultimately resulted in a political crisis. At the same time, the political crisis of the mid-1980s was a product of the course of the American leadership to restore the country's dominant positions in the Persian Gulf and, in general, the policy of strengthening the global leadership of the United States. The country's ruling circles did not consider it inappropriate to use illegal means to protect their economic and strategic interests, as they understood them.

Keywords: *«Iran-Contra», political crisis, political life, political scandal, power, strategic interests, economic interests, politics, leadership, media, terrorism, hostages, negotiations.*